

Doncsecz Etelka

**A VAGABUNDUS, A KALÓZ ÉS A PAP***Verseghy Ferenc és Pyrker János László  
fogságtapasztalatai\**

Ez az írás egy meglehetősen régi s fordulatokban bővelkedő história elmesélésére vállalkozik. A történet, amely egyes elemeiben a pikareszk regények, a romános rajzolatok, illetve az úgynevezett „különös történetek” világát idézi, a 18–19. század fordulóján játszódik.<sup>1</sup> Szereplői mozgalmas és eseménydús életet éltek, s számos tapasztalat birtokába jutottak: részük volt rabságban is. Fogságélményeikből – amelyek különböző szövegekbe rejtett apró emlékfoszlányokból rekonstruálhatók valamelyest – mindössze ennyi látszik bizonyosnak, nem több. Igaz, ez sem teljesen egészen: fennmaradt nyilatkozataik ugyanis igencsak szűkszavúak, számos részletet homályban hagynak, nem egyszer el-lentmondanak nemcsak önmaguknak, hanem a fellelhető kontrollforrásoknak is. E fragmentumos és obskúrus vallomások analízise, valamint a mesélők további faggatása azonban épp ezért lehet tanulságos. Jóllehet a valós történelem maradéktalan feltárása illuzórikus elvárás, a kétes történetelemek lokalizálását követően lehetővé válik annak vizsgálata, hogy azok vajon miért kerülhettek az egyes elbeszélők narratíváiba, s egyáltalán: maga a fogság mint téma miképpen, milyen kontextusban, miféle szövegtípusokban, s főként milyen intencióval bukkan fel e szerzőknél. Egyszerűen a dolgozatnak nem annyira a történetileg hiteles események bemutatása a célja, sokkal inkább az, hogy fényt vessen a mesészöveg mechanizmusaira és mozgatórugóira.

*„Mivel én nem olly ártatlanul viseltem a fogságot, mint Tunisiásnak felséges attya”<sup>2</sup> – Verseghy Ferenc és Pyrker János László fogságban*

\* A dolgozat az MTA – DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport munkálatainak keretén belül készült. A kutatócsoport vezetője: dr. Debreczeni Attila.

1 A műfaji kérdésekhez lásd: LABÁDI Gergely, *A pikareszk Magyarországon a 18–19. század fordulóján*, ItK 2016/2. (120), 178–190.

2 Verseghy Ferenc – Pyrker János Lászlónak. H. n., 1820. július 19. = HORVÁTH Konstantin, *„Az Egyházi Értekezések és Tudósítások” (az első magyar kat. teol. folyóirat) története 1820–1824. Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése 1819–1822*, Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1937, 181.

Hőseink neve nem cseng ismeretlenül a klasszikus magyar irodalom ismerői és kedvelői számára. Verseghy Ferencet (1757–1822) és Pyrker János Lászlót (1772–1847) már több évtizedes ismeretség fűzte össze akkor, amikor hosszú szünet után az 1820-as évek elején újra találkoztak. 1790 és 1792 között ismerkedhettek meg egymással, amikor mindketten hosszabb ideig Budán tartózkodtak. Az ekkor mindössze tizenhét éves Pyrkert szülei küldték a városba: rokoni segítséggel sikerült gyakornoki álláshoz juttatni a Helytartótanácsnál. Az ugyancsak Budán élő expaulinus Verseghy ekkortájt az egykori szerzeteseknek kiutalt nyugdíját kiegészítendő különböző fordítói és szerkesztői munkákkal töltötte idejét.<sup>3</sup> A kapcsolat kettejük között feltehetően Verseghy egykori szerzetestársai révén teremtődött meg: Pyrker gimnáziumi tanulmányait Székesfehérvárott végezte pálos tanárok, Virág Benedek és Ányos Pál tanítványaként, akik mindketten szoros összeköttetésben álltak Verseghyvel. Pyrker figyelmét az egykori táborigazgató pap iránt egyéni érdeklődése és beállítottsága is felkelthette: őt is vonzotta a katonai pálya, az pedig, hogy a Helytartótanács szegődött, s nem katonának, szülői nyomásra történt. Hajlama azonban hamarosan utat tört magának: 1792 márciusában otthagyta állását, s szándékát – hogy katonának áll – nem feledve, úgy határozott, e terve megvalósítása előtt világot lát. Elfogadta hát a budai évek során megismert palermói gróf, Paolo d’ Andreis ajánlatát, s írnokeként állt a szolgálatába. Megbízatása nem tartott sokáig, ő viszont nem tért rögtön haza, hanem beutazta Itáliát. Trieszt, Velence, Murano, Mestre, Verona, Nápoly, Chioggia, Manfredonia, Foggia, Capua: önéletírása szerint mind-mind életre szóló élményekkel gazdagította, mi több, a hazaút sem volt egészen eseménytelen. Pyrker – miután elhatározta, hogy elhagyja Itáliát, s kiváltotta a szükséges útlevelet – felszállt egy Genua felé tartó hajóra, hogy aztán úti célját elérve Tirolon át Ausztriába juthasson. A hajót azonban a szél Szardínia felé sodorta, ahol útját algériai kalózek keresztezték:

Hajónkat három napig kedvező szelek vezették céljához mind közelebb. A szél azonban a negyedik napon nyugatira fordult, s Itália partjaitól Szardínia felé sodort minket, s éjfél tájt a matrózok hangos jajkiáltása hallatszott: Gesu Maria – ci piglia – ci piglia! Észrevettek ugyanis egy algériai kalózhajót, amely üldözőbe vett minket.

3 Pyrker és Verseghy életrajzi adataihoz lásd: Johann Ladislaus PYRKER, *Mein Leben 1772–1847*, kiad. Aladar Paul CZIGLER, Böhlau, Bécs, 1966. Császár Elemér, *Verseghy Ferenc élete és művei*, MTA, Budapest, 1903.

Kiugrottam függőágyamból, úgy, abban a ruhában, amiben voltam, s felmentem a fedélzetre, ahol a matrózok tanácstalanul a kezüket tördelték és jajveszékelték. [...] Már ennek előtte, s életem folyamán később is megfigyeltem, hogy fenyegető veszélyben elragadtott a félelem, s reszkettem, ha azonban elért a baj, bátorságom percről percre nőtt, s aztán készen álltam arra, hogy teljes tudatossággal cselekedjem. Így esett itt is. Az első ijedség legyőzése után lesiettem a kajütbe, ahol korábban láttam egy vadászkést. Ezt megmarkolva, s magasra emelve a tanácstalankodók közé ugrottam, s rájuk kiáltottam, miért nem készülnek már a védekezésre. Ragadják meg a csákyákat, s szúrják le az ellenséget, ha azok a hajóba akarnak ugrani. Süssék el az ágyúkat is! [...] Nem történt semmi. Az ellenség egyszer elég közel került ahhoz, hogy a hajót megcsákyalazza, de a sötét éjszaka és az erős keleti szél elválasztott minket egymástól, s mire megvirradt, messze tűntek tekintetünk elől.<sup>4</sup>

Az esetről csak Pyrker kései feljegyzésére támaszkodhatunk, nem állnak rendelkezésre forrásként sem hivatalos dokumentumok, sem szemtanúk beszámolóí. Ilyen módon tehát nem megítélhető a nyilatkozat valóságtartalma. Mindenesetre úgy tűnik, a kalandnak híre ment, és pedig a fentitől eltérő verzióban: a fáma úgy szól, hogy Pyrkert az algériai kalózok rabszolgaságba vetették. Maga az érintett emlékezik meg arról, miként szembesítették múltjával. Az első eset még ugyanebben az évben, 1792 őszén történt. Pyrker itáliai útjáról visszatérve mégsem katonának állt, hanem szerzetessé lett, és kérelmezte felvételét a ciszterci rendbe. A lilienfeldi rendházba került, ahol már megelőzte híre, s mind a prelátus, mind a novíciusmester ismerni vélte múltját. Utóbbi kitaratóbbnak bizonyult a faggatózásban:

[A prelátus atya] nem utalt az algériai rabszolgaságra, amiért mély hálával viseltettem iránta. A novíciusmester páter viszont annál többet tudott beszélni és kérdezni erről, jóllehet rögtön előrebocsátottam, hogy nem szívesen beszélnék erről. Valahányszor tagadtam az egész históriát, ő csak mosolygott és hitetlenkedett mindaddig, míg igazolványaimmal nem bizonyítottam neki, hogy csak márciusban nyertem elbocsátást a Helytartótanáctól, az Acton miniszter által Nápolyban kiállított útlevél, ami még megvan, július

4 Lásd eredeti nyelven: PYRKER, *I. m.*, 21–22.

1-jén kelt, s így már csak az időpontok miatt is fizikai lehetetlenség az algériai fogság.<sup>5</sup>

Az időpontokkal operáló magyarázat nyilvánvalóan gyenge lábakon áll, hiszen a fogság az fogság, tartson bármilyen rövid ideig. A hangsúly nem az időtartamon, hanem a foglyul ejtés tényén van. Ezt a kortársak is érzékelték, s a bemutatott iratok nem vették elejét a további kérdésködéseknek. Sőt, Pyrker szerzetestársai a neki tulajdonított élmények miatt egyre inkább egyfajta látványosságként kezelték.<sup>6</sup> Az önéletírás két további esetet is említ ezzel kapcsolatban. Az első Michael Denis (1729–1800) látogatásával kapcsolatos. Az ismert osztrák exjezsuita költő és entomológus, a császári könyvtár őre Mariazellbe vezető útját megszakítva tért be Lilienfeldbe, ahol a novíciusmester első dolga volt, hogy bemutassa neki algériai fogságból szabadult növendéküket:

Denis olaszul beszélgetett velem, s mindenekelőtt arra bátorított, legyek hálás a Gondviselésnek, amely megmentett engem távoli utam nagy szenvedéseiből és veszélyeiből. Halk hangon s röviden így feleltem neki: Bizonyos, hogy azon az úton sok mindent kiálltam – s ez szoros értelemben véve igaz is. Távozóban azonban idős mesterem nevetve ezt mondta neki: Amint mondtam, nem szívesen veszi, ha ezt a történetet emlegetik.<sup>7</sup>

Egy másik alkalommal más rendházakból érkezett teológushallgatókat láttak vendégül Lilienfeldben. A barátok és látogatóik estéiket szórakozás gyanánt énekléssel és tréfás történetek mesélésével töltötték. Így esett, hogy az algériai kalóztörténetre láthatólag fogékony novíciusmester elbeszélése nyomán az egyik vendég Pyrker fogságáról szóló novellát adott elő, amely nagy tetszést aratott. Pyrker nyilatkozata különösen informatív mind a történet terjedése, mind saját attitűdjei tekintetében:

Ez volt az oka, hogy idővel, amikor ezek [a vendéghallgatók] káplánokként, plébánosokként stb. szerte a vidéken szétszóródtak, tovább mesélték a történetet, és azt sokan közülük valóban megtörténtnek is hitték. Ily módon a mendemonda mindig tovább ter-

5 *Uo.*, 32–33.

6 A jelenség kapcsolódhat ahhoz a nagyfokú érdeklődéshez, amely a 18. században az egzotikum iránt mutatkozott. Vö. Urs BITTERLI, „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai-tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete*, Gondolat, Budapest, 1982.

7 PYRKER, *I. m.*, 36.

jedt. Gyakran nevettem rajta, ha később szóba került a dolog, gyakran azonban harag fogott el, mivel szándékaim ellen való, s felettébb gyűlöletes volt előttem, hogy holmi regényhősként vagy kalandorként tűntessenek fel. Magasabb beosztású személyek kérdéseire, akik személyesen tőlem akartak hallani erről, általában némi hallgatással feleltem, majd azt mondtam: Bizonyos, hogy életemben sok mindent kiálltam.<sup>8</sup>

Pyrker fogságáról ez minden, ami tudható: tehát nagyon kevés tényeszerű információ áll rendelkezésre.<sup>9</sup> Az egyedüli vonatkozó forrás jelen tudásunk szerint a *Mein Leben* címet viselő önéletírás, amelyet szerzője sok évvel a történetet követően, 1847 táján vetett papírra. Ez a mű a memoár műfajában, visszatekintő elbeszélői pozícióból íródott, s a bemutatott események láncolatából észrevehetően azok az elemek kaptak benne hangsúlyt, amelyeket az emlékező a később történetek vonatkozásában fontosnak tartott. Múltbéli élményeit tehát meg-, illetve újrakonstruált formában tárta az olvasók elé, akiknek egy szándékainak megfelelő képet szeretett volna mutatni önmagáról. A forrás felhasználásakor tehát – ez esetben különösen – feltétlenül számolni kell az imázsformálás szempontjaival, s hogy a szerző e törekvései mentén alkotta meg a maga nyilvánosságnak szánt narratíváját. Az itt említettek az algériai fogságról írottak kapcsán is kimutathatók. Különös, hogy a rabszolgaság/fogság mint téma, amelyet az önéletírás szerint annak szerzője nem szívesen emleget, vagy egyenesen fikciónak minősít, mégis helyet kap a szövegben, s nem is egyszer: a további szóbeszéd elkerülésére módot kínált volna, ha az eset e műben egyáltalán nem kerül szóba. A jelenség hátterében több ok is meghúzódhat. Egyfelől helyet kaphatott a téma a memoárban Pyrker 1820-ban megjelent hőskölteménye, a *Tunisiás*<sup>10</sup> okán: a szerzőnek be-

8 *Uo.*, 37.

9 A fogságtörténet a biográfiákban is rögzült, néhol valós elemként, néhol mendemondaként. ZIVUSKA Jenő, *Pyrker László élete és művei*, Besztercebánya, 1904, 6; CZIGLER Ábel, *Felső-óri Pyrker János László*, Dunántúl Pécsi Egyetemi Kiadó, Budapest, 1937, 30–32; MADARÁSZ Flóris, *Pyrker és a magyar írók*, Budapest, 1908, 26; *Uo.*, *Verseghy és Pyrker*, Magyar Szemle 1901/2. (13), 15. Pyrker egyik életrajzírója, Kaunitz Lajos megemlíti, hogy a szerző hagyatékában számos német, olasz, francia, angol és magyar nyelvű újságot talált, amelyek közül néhányban tudósítások olvashatók a kalóztámadásról. Arra következtet, hogy ez a gyűjtemény az élmény valószerűsége mellett szól. E feltevését megerősítendő megemlíti, hogy Pyrker a cikkek némelyikéhez kiegészítő, helyreigazító megjegyzéseket fűzött. Kaunitz azonban sem folyóirat-, sem cikkcímetek, de még évszámokat sem említ, s azt sem árulja el, hol fért hozzá ezekhez a forrásokhoz, így állításai ellenőrizhetetlenek. KAUNITZ Lajos, *Pyrker János László élete és művei*, Budapest, 1896, 19–20.

10 JOHANN LADISLAV PYRKER, *Tunisiás. Ein Heldengedicht in zwölf Gesängen*, Carl Ferdinand Beck, Bécs, 1820.

vett eljárása, hogy önéletírásában fontosnak ítélt munkái keletkezési körülményeire, azok ihletőire utaljon. Az algériai kaland momentumai illeszkedik a *Tunisiás* szüzséjéhez, amely V. Károly (1500–1558) Hairaddin tuniszi kalózvezér elleni hadjáratát választja témájául, melynek során a német-római császár keresztény rabszolgák sokaságának adta vissza szabadságát.

A citált szakaszokban a novíciusmester megnyilvánulásai egy másik magyarázatot is lehetővé tesznek: a fogság, a rabszolgaság – különösen, hogy egzotikus körülmények kapcsolódnak hozzá – szenzáció, elszenvedője pedig nevezetességnek, egyfajta celebritásnak számít a közösségben, ahová visszatérte után került. A történet széles körben érdeklődésre tart számot, s Pyrker reakcióit szemlélve úgy tűnik, ez nincs is mindig ellenére. A vonatkozó kérdésekre adott, szándékosan kétértelmű válaszai azt sugallják, a tagadás, hárítás mindössze álca: a valós vagy költött történet szereplőjeként – s bizonyos értelemben irreleváns, hogy melyik eset áll fenn – ráérezhetett arra, hogy nemcsak személyét, hanem írásait is érdekessé teheti ez az epizód a majdani olvasók előtt, akik kérdéseikre azokból remélnék választ. Önéletírásában ezért szoríthatott helyet neki, ahelyett, hogy egyszerűen mellőzte volna.

Verseghy Ferenc esetében számos tekintetben épp fordított a helyzet: fogságáról önéletrajz vagy memoár híján szinte kizárólag tényeszerű adatok állnak rendelkezésre, s az ő rabsága, mivel államfogyokként viselte azt, olyan politikailag kényes téma, amely bár sokak érdeklődésére számot tarthatott, nyilvánosan évtizedekig nem volt ildomos szóba hozni.<sup>11</sup> A Martinovics-összeesküvésben való részvétele miatt 1794. december 11-én tartóztatták le. Vétkeiért előbb halálra ítélték, majd büntetését bizonytalan idejű várfogságra változtatták. 1795. augusztus 10-én Kufsteinbe szállították. 1796 szeptemberében a Graz környéki Schlossbergbe helyezték át, ahol két évet töltött. 1798 áprilisától 1803 augusztusának végéig a Brünn melletti Spielbergben raboskodott.<sup>12</sup> Augusztus 28-án

11 A fogság megítéléséről, Verseghy visszailleszkedési kísérleteiről lásd: DONCSECZ Etelka, *Útkeresések fogság után. Verseghy Ferenc kísérleti tudományos kapcsolatrendszerének újra-élesztése = Magyarországi tudósok levelezése. Tanulmányok*, szerk. SZELESTEI N. László, MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2016, 51–80; *Uó*, „mert lelkeinket a múlt szerencsétlensége örökre összeköté”. *Verseghy és fogolytársai kapcsolata a szabadulás után*, Irodalomismeret 2016/3. (27), 4–25; DOBSZAY Tamás, *A szabaduló Kazinczy = Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila – GÖNCZY Monika, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010, 294–305.

12 KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011, 462.

helyezték ténylegesen szabadlábra, Budára szeptember első napjaiban érkeztetett.<sup>13</sup> A vizsgálati fogság kezdete és szabadon bocsátása között kilenc esztendő telt el. Ezekről az évekről alig tudni valamit azon kívül, ami Kazinczy kétségtelenül elfogult megjegyzéseiből kiderül, s hogy valószínűleg nyelvtanulással, nyelvészettel, írással tölthette idejét – e tekintetben (később még szó lesz róla) Pyrker memoárja hordoz eddig fel nem tárt adalékokat. Verseghy maga írásban szinte soha nem nyilatkozik erről, ha megemlíti, kínos botlásként emlékszik rá, s lakonikusan szól róla.<sup>14</sup> Szabadulása utáni tetteit, visszailleszkedési stratégiáját vizsgálva úgy tűnik, minden lehetséges alkalmat megragad arra, hogy vétkének emlékét mihamarabb elfeledtesse.<sup>15</sup>

„Bizonyos, hogy életemben sok mindent kiálltam”<sup>16</sup> – fogságélmények évtizedek távlatából

A két hajdani ismerős közel harminc év elteltével, 1820 tavaszán találkozott újra egymással. Pyrker az eltelt időben szép karriert futott be, s pályája ez idő tájt is épp felfelé ívelt: előbb a lilienfeldi apátság priorja, majd apátja lett, 1819-től szepesi püspök, a találkozó idején pedig már újabb előléptetését, velencei pátriárkává való kinevezését rebesgették. Verseghy 1803-ban kilencéves fogságból szabadult, legkésőbb az egykori elítéltek közül. Kompromittált személy, nyugdíjának újbóli megítélése és irregularitás alóli feloldása után az esztergomi egyházmegye papjaként telepedett le Budán. Nevelősködésből, fordításból, könyvkiadóknak végzett megbízásokból tartotta fenn magát. Megbélyegzettsége ellenére néhány éven belül főúri körökbe is bebocsátást nyert: nevelője gróf Szapáry Leopoldinának és báró Prónay Lászlónak, tanítja Széchényi Ferenc lányát, József nádor nyelvmestere, Marczibányi István pártfogoltja. Ez a fajta előmenetele nem egy kortársának szemet szúrt.<sup>17</sup> A Révaival való hangos pengeváltás után a tízes években nyelvészeti-esztétikai műveket, valamint a Helytartótanács megbízásából tankönyveket írt. 1820 táján az első magyar nyelvű katolikus folyóirat, a veszp-

13 DONCSECZ, *Útkeresések*, 60.

14 Vö. Verseghy Ferenc – Kazinczy Ferencnek. Buda, 1803. november 29. = KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, XXII., kiad. HARSÁNYI János, MTA, Budapest, 1927, 66–69; Verseghy Ferenc – Kazinczy Ferencnek. Buda, 1804. április 9. = KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, XXIII., kiad. BERLÁSZ Jenő – BUSA Margit – Cs. GÁRDONYI Klára – FÜLÖP Géza, MTA, Budapest, 1960, 75.

15 DONCSECZ, *I. m.*

16 PYRKER, *I. m.*, 37.

17 DONCSECZ, „mert lelkeinket...”.

rémi Horváth János püspökhöz és köréhez kötődő Egyházi Értekezések és Tudósítások munkálataiban vesz részt, ehhez kapcsolódóan egy tudományos mesterszókönyv összeállításán, valamint a biblia magyar fordításán dolgozik. Továbbra is Budán él, közös háztartásban a nádor ajtónállójával, Johann Ossietzkyvel és annak családjával, meglehetősen szerény körülmények között.

A kettejük közti kapcsolat Paintner Mihály (1753–1826) novi választott püspöknek köszönhetően újult meg. Pyrker Esztergomból Pest-Budára látogatva nála szállt meg, Paintner pedig közös ebédre hívta a vendéggel régi ismeretségben álló Verseghy Ferencet. Verseghy levelezésében a régi-új ismerős 1820 májusa és 1821 októbere között említődik. A két időpont között több személyes találkozóra is sor került, amelyeken az aktualitásokon kívül múltbéli események is szóba jöttek. Ami a jelent illeti: Verseghy beszámol róla, hogy épp milyen feladatok töltik ki mindennapjait. Beszél bibliafordítási terveiről, néhány fejezetet el is küld Pyrkernek, s reméli, hogy az az összehívandó nemzeti zsinaton szót emel majd azért, hogy a teljes mű magyarra ültetésével Verseghyt bízzák meg. Szól az Egyházi Értekezések és Tudósításokról, s a körötte tömörülő veszprémi egyháziak egyéb terveiről és vállalkozásairól. Pyrker sikeresül is előfizetésre csábítania.<sup>18</sup> Megemlíti továbbá, hogy a baráti Ossietzky család vele közös fedél alatt élő fia, Karl elvesztette állását, s kéri Pyrker közbenjárását, hogy sikerüljön alkalmazást találni számára.<sup>19</sup>

Pyrker egyházi előmenetele mellett nemrég megjelent hősköteményéről, a *Tunisiáról* mesél Verseghynek. Megosztja vele a mű német nyelvű recenzióját, szóba kerül a *Tunisiás* egyes szakaszainak magyar fordítása is. Úgy tűnik, a felrészített kapcsolatot mindkét fél igyekszik a maga javára fordítani: Verseghy újabb befolyásos támogatót, Pyrker pedig friss műve (és személye) potenciális népszerűsítőjét látja régi ismerősében. A veszprémi folyóiratnak szokása volt beszámolni a legfrissebb egyházi előléptetésekről. Verseghy tudósítja Pyrkeret, hogy hírt adnak majd az ő közelmúltban történt szepesi püspöki kinevezéséről is. Ennek apropóján tervezik, hogy közlik majd a *Tunisiás* német recenziójának – amelyet a szepesi püspök nem sokkal korábban bizonyosan nem célok nélkül osztott meg a periodikumhoz szorosan kötődő Verseghyvel – magyar fordítását is. A tudósítás és az ismertetés mellett egy

18 Verseghy Ferenc – Horváth Jánosnak. H. n., 1820. május 21. = HORVÁTH, *I. m.*, 60–61. Verseghy Ferenc – Horváth Jánosnak. H. n., 1820. június 7. = *Uo.*, 63–64.

19 Verseghy Ferenc – Horváth Jánosnak. H. n., 1820. július 2. = HORVÁTH, *I. m.*, 176–180.

életrajzot is szeretnének az olvasók elé tárni, hogy azok megismerhessék a hosszú ideig külföldön élt, s jelentős posztra emelt egyházfit.<sup>20</sup> Ezzel kapcsolatosan kerül szóba a múlt. Verseghy 1820. október 3-i levelében hozakodik elő egy kéréssel:

Ámde a' Veszprémiek sok olyan különös esetet hallván kedves Drága Barátom Uramnak előbbeni sorsából, mellyekből a' mennyei Gondviselésnek valóban csudálatos és mélyen imálandó rendelkezései világosan kiragognak, kéri általam és én is övelek Excellentiádot, méltóztasson velem ezen esetek közül csak annyit, a' mennyit e' szent czélnak elérésére elegendőnek Önmaga itélni fog, és olly kifejezésekben, a' minőkben tetszeni fog, a' Dátumokkal egygyütt kegyelmesen közleni.<sup>21</sup>

A veszprémiek Verseghy tolmácsolta kívánsága egyértelmű jele annak, hogy Pyrker múltja továbbra is érdeklődésre tart számot: vélhetően személyét is e vélt vagy valós kaland alapján azonosítják, harminc év elteltével is. Sejthetően Verseghyt is felettébb foglalkoztatta a kérdés, hiszen néhány nappal később Fliszár Györgynek írt levelében – nem túlzó a kifejezés – elfecsegi, kilátása van arra, hogy első kézből szerezzen értesüléseket – ahogy ő fogalmaz – az „interessans matériáról”.<sup>22</sup> Itt szól arról is, hogy Fliszáron kívül bizonyos meg nem nevezett bécsi újságíróknak is tudomására jutott, hogy Pyrker közelébe került, s nem kevésbé izgatottan várják ők is a híreket. Úgy tűnik, az érdekes barát által – az információszerezés egy lehetséges útjaként – Verseghynek is jutott némi figyelem.

A további tudakozódásra egy szerencsétlen körülmény látszott módot teremteni: Pyrker kocsját 1821 elején Pest-Buda felé tartva baleset érte, a püspök súlyosan megsérült, s hetekig Budán lábadozott. Memoárjában megemlékezett arról, hogy ez idő alatt gyakori vendég volt nála Verseghy. Az említésre sejthetően nem a látogató személye, hanem a viziteken elhangzottak adtak okot:

Három hetet töltöttem itt, ezalatt Verseghy Ferenc (eredetileg pálos rendi szerzetes, utóbb világi pap, akit a Martinovics apát szervezte

20 Verseghy Ferenc – Pyrker János Lászlónak. H. n., 1820. október 3. = HORVÁTH, *I. m.*, 182–183.

21 *Uo.*, 183.

22 Verseghy Ferenc – Fliszár Györgynek. H. n., 1820. október 7. = HORVÁTH, *I. m.*, 173–174.

összeesküvésben való részvételéért 15 év szigorú börtönre ítélték, de 9 év múltán kegyelmet kapott, a főherceg nádor gyermekeinek magyar nyelvtanítója, kiváló költő, és több etimológiai munka közreadója) esténként gyakran meglátogatott engem, és érdekes felvilágosítást adott arról, miként értette meg magát közelebbi vagy távolabbi cellákban, vagy akár felsőbb emeleten lakó fogolytársaival az ábécé bizonyos betűinek halk kopogtatása által. A várparancsnok, akinek tudomására jutott a dolog, jelen kívánt lenni egy ilyen beszélgetés lefolytatásakor, s utóbb Verseghy jó magaviselete és elpusztíthatatlan jókedve miatt, vele taníttatta gyermekeit énekre és francia nyelvre.<sup>23</sup>

Pyrker a beszélgetés emlékének megörökítésével a maga nemében páratlan forrást hozott létre: nem ismert ugyanis más, magától Verseghytől származó – vagy akár mások keze, illetve emlékezete által rögzített – nyilatkozatot, amely a fogságban megtapasztalatról szólna. Verseghy a kompromittáló élményről nem osztott meg részleteket sem informálisan, sem nyilvánosan senkivel, ennek legalábbis nem maradt nyoma írásban. Hogy Pyrkerrel mégis kivételt tett, annak hátterében több körülmény vélelmezhető. A beavatással egyfelől célja lehetett egyfajta bizalmi légkört létrehozni. Nemcsak a szóbeszéd, hanem a *Tunisiás* alapján is sejthette, hogy beszélgetőpartnere érdeklődik a fogságtörténetek iránt,<sup>24</sup> s ez alkalmat kínált arra, hogy potenciális patrónusa kedvére tegyen. Emellett saját élményeinek felidézését motiválhatta a remény, hogy Pyrker esetleg követi majd példáját, s megnyílván, saját élményeiről is vallva Verseghy (s a tőle érdeklődők) kíváncsiságát is csillapítja majd. A személyes tartalmú vallomás megosztása lehetőséget adott továbbá Verseghynek az imázsformálásra: Pyrker a Verseghy által közöltekre támaszkodva alkothatott képet róla. A *Fogságom naplójából* tudható, hogy a fogság viselésének mikéntje, a rabságban és a per során tanúsított magatartás<sup>25</sup> a kortársak szemében üzenetértékkel bírt, amely egyszersmind az elzárt személy jelleméről is árulkodott.

23 PYRKER, *I. m.*, 99.

24 Pyrker érdeklődése a téma iránt tartósan bizonyult. Memoárjában szól Silvio Pellicó-ról (1789–1854), akit a carbonari mozgalomban való részvétele miatt tartóztattak le 1820-ban. Előbb halálra ítélték, büntetését később elzárásra enyhítették. Tizenöt évet töltött börtönben, fogságtapasztalatait 1832-ben megjelent *Le mie prigioni* című munkájában írta le. A kötetet Pyrker is olvasta, s felettébb izgalmas olvasmányak („höchstinteressante Schrift”) tekintette. PYRKER, *I. m.*, 124, 310. Vö. SILVIO PELLICO, *Börtöneim*, ford. ERDÉLYI Károly, vál. bev. jegyz. CSETRI Elek, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

25 Lásd ehhez a *Fogságom naplója* kivégzésre vonatkozó leírását: KAZINCZY, *I. m.*, 79–81.

Pyrker leírása szerint Verseghy magáról szólván e tekintetben három momentumot hangsúlyoz. (1) Alkalmazza a börtönkommunikáció kopogtatáson alapuló formáját. Képes tehát használni és értelmezni egy összetett jelrendszert.<sup>26</sup> Ezzel voltaképpen segíti is fogolytársait: alapvető információk továbbítása mellett olyan üzeneteket is közölhet, amelyek az ő lelkiállapotukon is javíthatnak. (2) Van humorérzéke. (3) Megnyeri a várparancsnokot, akinek a gyermekeit is tanítja. Mindhárom momentummal azt hangsúlyozza tehát, hogy a fogságban is helytállt, nem roppant meg, kedélye nem hanyatlott, mentális, intellektuális képességei birtokában van. Fogolytársainak sorsa mutatja, hogy mindez nem természetes: egyes rabok elméje megbomlott; volt, aki fizikailag nem állta ki a megpróbáltatásokat, s betegség végzett vele; akadt példa öngyilkosságra is.<sup>27</sup> Verseghy állításai nem ellenőrizhetők: Kazinczynak csak a rabság egy, közösen töltött szakaszára vonatkozó információi vannak. Verseghyre vonatkozó megjegyzései azonban kritikával kezelendők: utólag végső formába öntött életrajzi jegyzeteit ugyanis, úgy tűnik, átkonstruálta. Verseghyvel való későbbi nézeteltérései miatt, s vélhetően, mert egykori rabtársa túl közel került a nádor köreihez, dehonesztálóan ír róla, utalva arra, hogy mind a vizsgálati fogság, mind a per során gyáván, csupán saját érdekeit szem előtt tartva viselkedett.<sup>28</sup> Eldönthetetlen, melyikük nyilatkozata a valós.

Verseghy mindazonáltal, ha volt is alkalma (és oka) színeznia a történeteken, valóban jól viselhette az elzárást.<sup>29</sup> Fennmaradt kéziratai jelzik, hogy ez idő alatt olvasott, nyelvet tanult, s komplett műveket vagy azok kezdeményeit hozta létre.<sup>30</sup> Mindez nyilván nem független attól, hogy személyében egy szerzetesről, egykori pálos barátáról van szó. A világi létformáknál sokkal kötöttebb, szabályozottabb életet élt e közösség tagjaként, ami együtt járt azzal, hogy időnként nélkülözze az emberi társaságot. Szükséges figyelemmel lenni arra a pálos előírásra is,

26 Erről bővebben: KAZINCZY, I. m., 236, 257, 317, 345. SZILÁGYI Márton, *Párhuzamos börtöntörténetek. Kazinczy Ferenc és Andreas Riedel = Leleplezett mellszobor. Nyomozások Kazinczy birtokán*, szerk. CZIFRA Mariann, Gondolat, Budapest, 2009, 66–74.

27 DONCSECZ, *Útkeresések*, 51–52.

28 DONCSECZ, „mert lelkeinket ...”, 12–18.

29 A börtönadaptációról, börtönszocializációról bővebben: FLIEGAUF Gergely – RÁNKI Sára, *Fogva tartott gondolatok*, L'Harmattan, Budapest, 2007, 11–131; BOROS János – CSETNEKY László, *Börtönpszichológia: egyetemi és főiskolai jegyzet*, Rejtjel, Budapest, 2002, 152–175; SZILÁGYI Márton, *Elviselni az elviselhetlent. A Martinovics-összeesküvés elitéltejeinek börtönvilága*, Történelmi Szemle 2015/1. (57), 121–130.

30 SZAUDER Mária, *Verseghy Ferenc ismeretlen kéziratai*, ItK 1977/2. (81), 241–246; JOÓ Tibor, *Ismeretlen Verseghy-kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban*, MKSz 1938/1. (62), 72–73.

amely alapján a rend növendékei egy esztendő remeteként voltak kötelesek eltölteni.<sup>31</sup>

Bármilyen bírt is Verseghy a bizalmas természetű közlendők megosztására, a remélt hatás elmaradt: úgy tűnik, bár Pyrker megragadták a történetei, ő maga nem ihletődött meg általuk, s (taktikusan?) megmaradt a befogadó státuszában, homályban hagyva az áhított részleteket. Az érdeklődők, kíváncsiskodók várakozásai tehát nem teljesültek. Verseghy kapott ugyan adatokat a közlésre szánt biográfiahöz,<sup>32</sup> ezek azonban mindössze nevek és dátumok, hétköznapi események, amelyekben sem kalózoknak, sem rabszolgáknak nem jut szerep. A tiszázatlan esetre mindössze két mondat utal, amely a Pyrker-től ismerős sejtető formulát idézi fel:

Innen Palermóba ugyan nem jutott, hanem e' helyett egy ellenes sors által Algier' várossának szomszédságába; a' mirül, úgymond Ő Excellentiája, írásim között holtom utánn valami talán elő fog kerülni, – talán nem is! Ez íránt némelly csuda ridegségeket terjesztet el a' hír, melyeket igaztalanoknak kell ösmernem és vallanom.<sup>33</sup>

Nem telik el sok idő, és Verseghy elhidegül a Velencébe készülő leendő pátriárkától, amikor tudomására jut, hogy az a Tudományos Gyűjteménnyel készülő recenziót közöltetni hősköltevényéről.<sup>34</sup> Kapcsolatuk megszakad: Pyrker Itáliába utazik, s majd csak a húszas évek végén tér vissza Magyarországra, ahol egri püspökként, kultúrpartoló mecénásként szerez mulhatatlan érdemeket magának. Verseghy ezt már nem éri meg: 1822 decemberében meghal, számos munkáját, köztük bibliafordítását is befejezetlenül hagyva.

A két egykori szerzetes kapcsolatában a jelek szerint komoly szerep jutott közös (?) élményüknek, vagy legalábbis érdeklődésüknek a fogságtapasztalat iránt. Hogy történeteik valóban megestek-e, s így estek-e, arra aligha derülhet fény. Históriaik azonban ennek ellenére is bővelkednek tanulságokban, s ha történetileg hiteles információkat nem is ígérnek, vallanak nemcsak mesélőkről és elbeszélői technikákról, hanem befogadói elvárásokról is.

31 VERSEGHY Ferenc *Kisebb költeményei*, kiad. CSÁSZÁR Elemér – MADARÁSZ Flóris, Franklin, Budapest, 1910, 334.

32 A Verseghy írta életrajz végül megjelent: Egyházi Értekezések és Tudósítások 1821, I., 188–194.

33 *Uo.*, 191–192.

34 Verseghy Ferenc – Horváth Jánosnak. H. n., 1821. február 15. = HORVÁTH, I. m., 101–104.